

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені І. І. МЕЧНИКОВА
ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ ФАКУЛЬТЕТ

КАФЕДРА КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ТА ПРАВОСУДДЯ

ПРОБЛЕМИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА
ТА ПРАВ ЛЮДИНИ

Електронний методичний посібник
для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 Право

ОДЕСА
2023

УДК 342:342.7(072)
П781

Укладач:

А. В. Левенець, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного права та правосуддя

Рецензенти:

Т. В. Степанова, доктор юридичних наук, професор, завідувачка кафедри конституційного права та правосуддя Одеського національного університету імені І. І. Мечникова;

О. І. Донченко, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри загальноправових дисциплін та міжнародного права Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

*Рекомендовано до друку вченою радою
економіко-правового факультету ОНУ імені І. І. Мечникова.
Протокол № 1 від 28 серпня 2023 р.*

Проблеми конституційного права та прав людини
П781 [Електронний ресурс] : електрон. метод. посібник для здобувачів другого (магістер.) рівня вищої освіти / уклад. А. В. Левенець. – Одеса, 2023. – 67 с. – 1,0 МБ.

Методичний посібник укладено відповідно до робочої програми навчальної дисципліни «Проблеми конституційного права та прав людини», яка є обов'язковою до вивчення для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 081 Право. Методичний посібник містить опис змісту дисципліни, плани та методичні рекомендації для підготовки до практичних занять, пояснення до виконання самостійних завдань та рекомендовану літературу до них.

УДК 342:342.7(072)

© Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	4
ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	9
ПЛАНИ ТА МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ	12
ПОЯСНЕННЯ ДО ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ЗДОБУВАЧІВ	45
ПОЛІТИКА КУРСУ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ	51
ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ	55
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	58

ВСТУП

Сучасне конституційне право – це галузь права, яка закріплює основні засади демократії, конституційно-правовий статус людини і громадянина та організацію державної влади і місцевого самоврядування. Новітні тенденції розвитку конституційного права свідчать про його універсифікацію, глобалізацію та людино центристську орієнтованість. Якщо довгий час конституційне право як галузь права уявлялась як сукупність норм та інститутів про організацію державної влади, структуру вищих органів влади та їх територіальне оформлення, сучасні підходи до цієї галузі права полягають у зміщенні акцентів саме у бік прав людини, визнання їх центральним елементом функціонування держави. Права людини визнаються найголовнішою універсальною цінністю демократичного світу, основним показником розвитку суспільства. Проблема забезпечення прав людини, так само як і вдосконалення національних механізмів їх захисту є ключовою у трансформації теорії та практики конституційного будівництва України, передумовою повноцінної інтеграції нашої держави до європейської спільноти. Опанування відповідних тенденцій розвитку конституційного права в аспекті пріоритету забезпечення, реалізації та захисту прав людини є важливою складовою підготовки майбутніх юристів, незалежно від специфіки їх майбутньої правничої діяльності.

Найбільш актуальними питаннями сучасного конституційного права вважається: 1) становлення конституціоналізму в Україні на демократичних засадах; 2) забезпечення прав людини та громадянина; 3) реалізація народовладдя; 4) формування дієздатних структур громадянського суспільства; 5) розвиток та вдосконалення механізмів захисту прав людини, перш за все – доступ до справедливого правосуддя.

Формування правильних уявлень про категоріальне значення, зміст та поняття конституціоналізму, його передумови, природу, стан та розвиток в Україні обумовлює системне знання конституційно-правової дійсності,

отримання вмінь та навичок застосування конституційних приписів, постулатів, традицій на практиці. Тож конституціоналізм забезпечує вирішення не лише науково-практичних проблем, а й навчально-методичних завдань. Враховуючи вищенаведене, **метою викладання навчальної дисципліни «Проблеми конституційного права та прав людини» є підготовка до практичної та наукової діяльності висококваліфікованих спеціалістів в галузі права. Вивчення даного курсу спрямоване на опанування проблемних аспектів конституційно-правових явищ, інститутів і норм вітчизняного конституційного права та прав людини, процесів, пов'язаних із їх становленням, розвитком та функціонуванням.**

Основними завданнями вивчення дисципліни «Проблеми конституційного права та прав людини» є:

- засвоєння сучасного стану розвитку конституційно-правової науки, аналіз новітніх викликів конституційного права в умовах глобалізації та європеїзації, розуміння критеріїв взаємодії конституції, конституціоналізму та прав людини, елементи взаємовпливу та взаємодії міжнародного та конституційного права;
- аналіз та систематизація підходів до прав людини, їх еволюції та значення для сучасної правової держави, розуміння змісту людської гідності як основи прав людини, аналіз правових позицій Конституційного Суду України щодо людської гідності та пов'язаних з нею явищ;
- розуміння механізму забезпечення та захисту прав людини, виокремлення різних видів та засобів цього механізму, їх специфіки застосування, вплив практики ЄСПЛ на національний механізм захисту прав людини;
- оволодіння навичками правового аналізу інституту конституційної скарги як особливої форми захисту прав людини, розуміння підстав подання конституційної скарги, умов прийнятності та процедури її розгляду, правових наслідків рішення КСУ за результатами розгляду конституційної скарги;
- розуміння сутності, підстав та принципів обмеження прав людини, оволодіння навичками правового аналізу судової практики обмежень прав

людини, реалізації та застосування судами принципів обмеження прав у конкретних справах, розумінні особливостей обмеження прав людини в умовах надзвичайного та воєнного станів;

- оволодіння навичками застосування правових норм у галузі регулювання безпосередньої демократії, практики реалізації цих норм, а також роль правових позицій КСУ щодо реалізації виборів та референдумів в Україні;
- оволодіння навичками правового аналізу сутності та складових елементів парламентаризму та президенталізму, розуміння їх історичних аспектів та еволюції становлення в Україні, аналіз змісту правових позицій КСУ щодо організації та функціонування органів публічної влади, зокрема – у галузі розподілу повноважень між вищими органами влади;
- розуміння сучасного стану правового регулювання адміністративно-територіального устрою та місцевого самоврядування в Україні, аналіз реформи з децентралізації державної влади, розуміння ролі місцевого самоврядування та локальних інститутів у системі захисту прав людини;
- розуміння механізму застосування судами норм Конституції України та практики КСУ, аналіз процесу реалізації принципів верховенства права та прямої дії норм Конституції України при здійсненні правосуддя, розуміння основних аспектів взаємодії КСУ та судів системи судоустрою у процесі забезпечення верховенства Конституції та захисту прав людини.

У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувач вищої освіти повинен:

знати: особливості сучасного стану конституціоналізму та розвитку конституційних процесів в Україні, місце конституційного права у світі, визначення транснаціонального характеру конституційного права, його основних принципів та засад, фундаментальний характер прав людини, людської гідності як основи цих прав, гарантії реалізації та підстави обмеження прав людини, основні форми безпосередньої та представницької демократії, механізми їх організації та функціонування в Україні та світі; місце конституційної юстиції у системі захисту прав людини, особливості звернення

до КСУ із конституційною скаргою, її розгляд та наслідки, вплив КСУ на функціонування судів загальною юрисдикцій в аспекті захисту прав людини.

вміти: здійснювати аналіз сучасного стану українського конституціоналізму, етапів його розвитку, перспектив подальшого вдосконалення конституційних процесів в Україні, розуміти сутність правової природи прав людини, механізм їх забезпечення, реалізації та захисту, визначати сутність та види прямої та представницької демократії, форми та методи її реалізації; здійснювати аналіз правових позицій КСУ щодо гарантій захисту прав людини та функціонування публічної влади в Україні.

ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль 1.

Змістовий модуль 1. Конституційне право, конституціоналізм та права людини (теми 1-4)

Тема 1. Конституційне право, конституція та конституціоналізм: сучасний стан розвитку та взаємодії. Принципи конституційного права у рішеннях КСУ.

Транснаціональний характер конституційного права. Універсальні принципи конституційного права. Тлумачення принципів верховенства права, демократії та справедливості у позиціях КСУ. Співвідношення конституційного та міжнародного права в умовах глобалізації. Конституція і міжнародні договори. Особливості становлення та розвитку українського конституціоналізму. Вплив світових конституційних процесів на розвиток конституціоналізму в Україні.

Тема 2. Права людини як базова цінність в демократичному суспільстві. Людська гідність як джерело конституційного права.

Поняття прав людини: основні підходи. Еволюція прав людини. Людська гідність як джерело й фундамент прав людини. «Людська гідність», «гідні умови життя», «достатній життєвий рівень» у практиці КСУ. Рівність та недискримінація у конституційному праві.

Тема 3. Гарантії реалізації та захисту прав людини.

Поняття та види гарантій реалізації та захисту прав людини. Механізми забезпечення, реалізації та захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні: конституційно-судовий, судовий, адміністративний. Проблеми реалізації гарантій конституційних прав, свобод та обов'язків людини і громадянина в Україні. Звернення до Уповноваженого ВРУ з прав людини як механізм захисту прав.

Інститут конституційної скарги в Україні та світі. Умови прийнятності та вимоги до конституційної скарги в Україні. Процедура розгляду конституційної скарги у КСУ. Юридичні наслідки розгляду конституційної скарги, особливості виконання рішення КСУ.

Тема 4. Обмеження прав людини: підстави та види обмежень. Права людини в умовах особливих станів.

Обмеження прав людини. Абсолютні права. Види прав, що можуть бути обмежені. Конституційні межі обмежень прав людини. Принципи законності, пропорційності та необхідності в обмеженні прав людини. Обмеження прав людини в умовах надзвичайних ситуацій. Обмеження прав людини в умовах COVID-19. Права людини в умовах воєнного стану.

Змістовий модуль 2. Конституційні засади організації публічної влади та їх інтерпретація в діяльності Конституційного Суду України (теми 5-8)

Тема 5. Безпосередня демократія та її правове регулювання в Україні. Захист виборчих прав громадян. Роль КСУ в укріпленні безпосередньої демократії в Україні.

Поняття демократії та форми її прояву. Механізм безпосереднього народовладдя. Проблеми форм безпосереднього народовладдя. Правове регулювання форм безпосередньої демократії в Україні на сучасному етапі. Проблеми легітимності виборів. Політичні партії як суб'єкти виборчого процесу: проблеми декомунізації. Поняття та види референдумів. Правові наслідки референдумів. Проблеми правової регламентації референдумів в Україні. Захист виборчих прав громадян. Роль КСУ у становленні та розвитку форм безпосередньої демократії в Україні.

Тема 6. Конституційні засади парламентаризму та президенталізму в Україні. Правові позиції КСУ щодо організації та функціонування органів публічної влади.

Поняття парламентаризму. Види парламентів залежно від способу конституційного закріплення компетенції. Особливості парламентаризму в Україні. Конституційна регламентація компетенції Верховної Ради України. Функції парламенту: законодавча, установча, контрольна. Повноваження в сфері зовнішньої політики, оборони та безпеки. Повноваження щодо самоорганізації роботи.

Поняття та зміст президенталізму. Місце і роль Президента України в механізмі Української держави. Проблема дуалізму виконавчої влади: від негативу до позитиву. Конституційні підстави і процедури дострокового припинення повноважень Президента України. Проблемні аспекти інституту імпідменту Президента України. Кабінет Міністрів України як вищий орган виконавчої влади. Процедура формування, діяльності та припинення повноважень КМУ. Проблема розподілу повноважень між вищими органами влади, позиції КСУ щодо розподілу повноважень та функціонування публічної влади в Україні.

Тема 7. Територіальна організація влади та місцеве самоврядування в Україні. Інструменти локальної демократії для захисту прав людини.

Територія держави й способи її організації. Унітарна держава. Автономна Республіка Крим у складі унітарної України. Принцип централізації та децентралізації. Муніципальна влада (місьцеве самоврядування). Сутність місцевого самоврядування. Європейські стандарти місцевого самоврядування. Органи місцевого самоврядування.

Безпосередня участь громадян у здійсненні місцевого самоврядування. Державний контроль за місцевим самоврядуванням. Питання розподілу повноважень та взаємодії між центральною та місцевою владою. Можливості локальної демократії для захисту прав людини.

Тема 8. Застосування Конституції України та практики КСУ судами загальної юрисдикції під час здійснення правосуддя.

Сутність принципу верховенства права та прямої дії норм Конституції України при здійсненні правосуддя. Доктрина концентрованого конституційного контролю та її еволюція в Україні. Взаємодія КСУ та загальних судів у системі захисту прав людини. Вплив практики КСУ на здійснення правосуддя судами системи судоустрою. Механізми забезпечення принципу прямої дії норм конституції в діяльності загальних судів. Роль Верховного Суду у забезпеченні принципу пріоритету конституційним норм.

ПЛАН ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ТА МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ ТЕМИ

Змістовий модуль 1. Конституційне право, конституціоналізм та права людини

Тема 1. Конституційне право, конституція та конституціоналізм: сучасний стан розвитку та взаємодії. Принципи конституційного права у рішеннях КСУ.

Практичне заняття 1

Питання для обговорення:

1. Конституція та конституціоналізм: співвідношення понять, зміст та принципи.
2. Тлумачення принципів конституційного права у рішеннях КСУ: верховенство права, демократія, справедливість.
3. Людський вимір у сучасному конституційному праві.
4. Публічна влада у сучасному конституційному праві: державна влада та місцеве самоврядування.
5. Конституційне та міжнародне право: взаємодія в умовах глобалізації.

Поточне тестування.

Методичні рекомендації до вивчення питань теми

Вивчення питань даної теми здобувачі мають розпочати із визначення сутності конституції та конституціоналізму на сучасному етапі розвитку конституційно-правової науки. Слід розуміти, що термін «конституціоналізм» походить від терміну «конституція», проте не співпадає з ним. Закріплення низки демократичних ідей у конституції не означає встановлення конституціоналізму. Він має давню історію, проте лише з переходом ідей до текстів конституцій (Декларації незалежності 1776 р., Конституції 1787 р., Біллі про права 1791 р. та конституційному законодавстві Великої французької революції кінця XVIII століття) починається реальний етап розвитку.

Суть конституції чітко сформульовано в пункті шістнадцятому французької Декларації прав людини і громадянина 1789 року, в якому йдеться про таке: «Суспільство, в якому не забезпечено гарантії прав і не проведено розподіл влади, не має конституції». Саме з розумінням конституції як нормативного документа — Основного (основоположного) закону, спрямованого на обмеження владного свавілля, забезпечення прав і свобод людини й фактичного проведення розподілу державної влади за певними напрямками її діяльності (відповідними гілками), щоб не допустити її узурпації однією особою (монархом) чи певною групою осіб, починається утвердження конституціоналізму як особливої політико-правової доктрини й практики.

Через багатоманітність підходів до визначення конституціоналізму його часто характеризують як набір певних принципів:

- принцип народного суверенітету як одна з визначальних цінностей конституціоналізму та його проголошення в конституції як результат волевиявлення народу;
- принцип найвищої юридичної сили конституції, її визнання безпосередньо чинним, вищим правом, а не програмовим політичним документом;
- принцип здійснення державної влади на підставі й відповідно до конституції;
- принцип визначеного конституцією представницького правління, відповідального перед народом на підставі загального всенародного, періодичного волевиявлення;
- принципи верховенства права, державного правління на демократичних засадах, що, своєю чергою, передбачають дотримання принципів обмеженого правління, поділу влади із системою стримувань і противаг; наявність цивільного контролю за збройними силами й іншими військовими формуваннями;
- гарантовану конституцією незалежність суддів;
- наявність інституту судового конституційного контролю як гарантії конституції;
- принцип внесення змін до конституції лише на підставі визначеної процедури,

яка забезпечує її жорсткість і пріоритет (верховенство) щодо інших правових актів;

- неприпустимість обов'язкового (офіційного) тлумачення конституції політичними органами чи партіями;
- можливість певного конституційного маневру, який дає змогу враховувати конституційні традиції країни для конституціоналізації фундаментальних цінностей суспільства;
- наявність конституційних гарантій основоположних прав і свобод, їхнього захисту від державної та іншої сваволі.

Здобувачі мають дослідити окремі моделі або типи конституціоналізму: ліберальний (американський та британський) та ліберально-демократичний (європейський, французький та німецький). Різниця досить умовна. Певним чином пояснюється принципом верховенства права и принципом правової держави: і там, і там і результаті забезпечуються та захищаються права людини, обмежується державна влада, проте в першому випадку мова йде про більшу свободу індивіда, недоторканність приватної власності, визнання нормотворчої ролі суду, а у другому – пріоритет закону (правового), збільшена роль держави, особливий інститут конституційного контролю і т.д.

Розглядаючи питання щодо тлумачення конституційних принципів у практиці КСУ, здобувачі мають особливу увагу приділити таким принципам, як верховенство права, правової держави, розподілу влади, соціальної держави, народного суверенітету та демократизму. Складові елементи кожного із вказаних принципів слід наводити безпосередньо із тексту відповідних рішень КСУ.

При підготовці питання щодо людського виміру сучасного конституціоналізму здобувачі мають виходити з того, що він відображає підходи та принципи, які акцентуються на гарантуванні, захисті та забезпеченні прав та свобод кожної особи в суспільстві. Цей підхід враховує, що конституційне право не лише регулює відносини між державою та індивідом, але також визнає гідність, свободу і дотримання особистих прав кожної людини

як найважливішу цінність. Зокрема, здобувачам слід розуміти сутність таких аспектів людського виміру в сучасному конституційному праві, як:

- визнання невід'ємності та незаперечності прав: Конституційні документи відзначають невід'ємний характер прав людини, їх універсальність та незаперечність, тобто вони не можуть бути відкликані чи обмежені державою;
- свобода та рівність: Сучасне конституційне право визнає свободу та рівність кожної особи перед законом, незалежно від раси, статі, релігії, національності чи інших ознак;
- захист уразливих груп: Особлива увага приділяється захисту прав осіб, які можуть бути уразливими, таким як діти, жінки, особи з інвалідністю та інші;
- правовий захист і правосуддя: Людський вимір включає гарантії доступу до суду та правосуддя, забезпечуючи можливість захисту своїх прав та інтересів в судовому порядку;
- соціальні та економічні права: Забезпечення соціальних та економічних прав, таких як освіта, охорона здоров'я, працевлаштування, стає необхідністю для забезпечення гідності та рівності всіх громадян;
- міжнародна співпраця: Людський вимір конституційного права враховує значення співпраці на міжнародному рівні для захисту та забезпечення прав людини як універсальної цінності.

Окрему увагу здобувачі мають приділити правовому аналізу співвідношення конституційного та міжнародного права, визначити складнощі національної моделі такого співвідношення та дослідити міжнародний, зокрема європейський досвід відповідної взаємодії норм.

Рекомендовані джерела до вивчення теми:

Основна література:

1. Конституційне право: підручник / за загальною редакцією М.І. Козюбри. / Ю.Г. Барабаш, О.М. Бориславська, В.М. Венгер, М.І. Козюбра, А.А. Мелешевич. К.: Ваіте, 2021. 528 с. URL: [489959_1.pdf \(osce.org\)](#)
2. Конституційне право України : навч.-метод. посібник / [Д. С. Терлецький, М. В. Афанасьєва, Ю. Д. Батан та ін.] ; за заг. ред. Д. С. Терлецького. Одеса. 2020. 242 с. URL: [\(11\) Конституційне право України : навч.-метод. посібник \(2020\) | Yurii Batan and Дмитро Терлецький - Academia.edu](#)
3. Конституційне право України : Підручник. 11-е видання: (присвячене 30-ій річниці заснування юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет») перероблене та доповнене. Ужгород : РІК-У, 2023. 536 с. URL: [КПУ_2023_друк.pdf \(uzhnu.edu.ua\)](#)
4. Права людини в особливих правових режимах: досвід України : монографія / Д. С. Терлецький, О. В. Марусяк, Ю. Д. Батан, М. В. Афанасьєва та ін. ; за заг. ред. д.ю.н., проф. М. В. Афанасьєвої. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 356 с. URL: [Права людини в особливих правових режимах.pdf \(onua.edu.ua\)](#)
5. Савчин М. В. Порівняльне конституційне право: навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 328 с. [Comparative Constitutional Law.pdf](#)

Додаткова література:

1. Агафонова Н. Конституційна реформа в Україні: механізми реалізації та проблеми ефективності. К.: Ін-т законодавства ВР України, 2016. 416 с.
2. Актуальні проблеми конституційного права України: підручник / за заг. ред. проф.. Олійника А.Ю. К.: «Центр учбової літератури», 2019. 554 с.
3. Гультай М. М. Історичні витоки вітчизняного конституціоналізму: звичаї, традиції, пам'ятки права та філософські концепції: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2017. 239 с.
4. Львова Є.О. Глобальний конституціоналізм. Теоретичні підходи та правові виклики до формування: монографія. О: Фенікс, 2019. 294 с.

5. Шамрай В. В. Конституційне право в умовах глобалізації та міждержавної інтеграції: теоретико-методологічний аспект: монографія. О.: Фенікс, 2018. 358 с.

Тема 2. Права людини як базова цінність в демократичному суспільстві.

Людська гідність як джерело конституційного права.

Практичне заняття 2.

Питання для обговорення:

1. Права людини та їх роль у сучасній правовій державі.
2. Свобода, рівність і заборона дискримінації у сучасному конституційному праві.
3. Людська гідність як основа прав людини: поняття та правове регулювання у національному та міжнародному праві.
4. Співвідношення понять «людська гідність», «гідні умови життя», «достатній життєвий рівень» у рішеннях КСУ.

Поточне тестування.

Методичні рекомендації до вивчення питань теми

Підготовку питань даної теми здобувачі мають розпочати із визначення прав людини, сучасного стану розвитку доктрини прав людини, а також виокремлення їх видів та груп у залежності від різних підстав класифікації. Ідею прав людини як основоположної цінності й фундаменту правопорядку відображено в конституціях багатьох держав. Ст. 3 Конституції України визнає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою цінністю, а в статті 21 проголошує права і свободи людини невідчужуваними та непорушними. Права людини, своєю чергою, є відтворенням системи цінностей, притаманних суспільству: людської гідності, справедливості, рівності, свободи, поваги до прав інших осіб, що здобули також міжнародне визнання.

Найвиразніше такі особливості виявляються в західній та східній цивілізаціях. Згідно із західним підходом, людина є самостійною та самодостатньою, західна культура є індивідуалістичною, натомість у східній культурі людина відчуває себе частиною соціуму, в якому живе, і зв'язана у своїй діяльності та ухваленні рішень його цінностями, звичаями, традиціями, що й визначає її поведінку. Тому індивідуальні права людини тут виражені менш чітко, а суспільні інтереси превалюють над індивідуальними. У процесі підготовки до заняття здобувачі мають розуміти та обґрунтовувати значення прав людини для демократичної правової держави, визначати залежність людини від держави і навпаки, вміти наводити аргументи та конкретні приклади такої взаємозалежності.

Вивчаючи питання щодо поняття людської гідності, здобувачі мають розуміти, що ця категорія виникла як моральна й філософська ідея, але нині вона є правовою цінністю, принципом права, джерелом прав людини й окремим суб'єктивним правом, яке підлягає судовому захисту. Вона стала джерелом й об'єднувальною ланкою всіх прав людини, які є її виразниками та засобами реалізації. Через багатогранність людської гідності дати їй визначення надто складно або ж узагалі неможливо. Кожна людина й органи влади зобов'язані у своїх діях керуватися усвідомленням поваги до людської гідності, а конституційні суди – використовувати ціннісну сутність людської гідності як основний методологічний підхід під час розгляду справ.

За Конституцією України гідність людини одночасно є і засадничим принципом, і правом людини. Згідно зі статтею 3 людина та її гідність визнається найвищою цінністю, а відповідно до статті 28, кожен має право на повагу до його гідності. Започаткований зарубіжними конституційними судами досвід захисту людської гідності має стати методологічним орієнтиром і для КСУ та судів загальної юрисдикції України.

Так, у справі № 1-33/99 від 29 грудня 1999 року про смертну кару невіддільне право людини на життя Суд захищав у *«нерозривному поєднанні з її правом на людську гідність»*. Як основні права людини вони зумовлюють

можливість реалізації всіх інших прав і свобод людини і громадянина і не можуть бути ні обмежені, ні скасовані».

Чіткіше позицію КСУ щодо змістовного наповнення людської гідності було сформульовано в рішенні від 22 травня 2018 р. № 5-р/2018: *«людську гідність необхідно трактувати як право, гарантоване статтею 28 Конституції України, і як конституційну цінність, яка наповнює сенсом людське буття, є фундаментом для усіх інших конституційних прав, мірилом визначення їх сутності та критерієм допустимості можливих обмежень таких прав».*

Отже, гідність людини – поняття багатоаспектне, що охоплює заборону принижувати, переслідувати, зневажати особу; заборону нелюдського поводження з нею; прагнення чинити так, щоб завжди розглядати інших людей як цілі, а не як засоби (категоричний імператив І. Канта); заборону використання людини (без її згоди) для наукових, медичних чи інших дослідів; захист честі особи, право на який вона має й після своєї смерті; обов’язкову повагу до приватної сфери життя людини та її право на особистісний розвиток тощо.

Гідність людини тісно пов’язана із категорією свободи. Вивчення питання щодо сутності та видів свобод здобувачам рекомендується здійснювати, звернувшись до праць відомого конституціоналіста М. Савчина, який приділяє цьому питанню ґрунтовну увагу: «Проблема свободи у конституційному праві виражає ступінь втручання держави у суверенний вибір особи. Це презюмує особистий і відповідальний вибір бажаного і оптимального варіанта особою для реалізації своїх життєвих стратегій і мети. Таким чином, свобода передбачає певне самовизначення особи, яке формалізується через вільний вибір певного варіанта поведінки. Навіть у разі перебування особи на цивільній чи мілітарній службі у разі одержання явного незаконного чи злочинного наказу, вона має вибір: виконати його, подати у відставку з посади, доповісти про таке розпорядження на вищій щабель влади чи інформувати громадськість про це. У конституційному сенсі свобода має наступні виміри:

1. Тертишник В. М. Права і свободи людини: підручник. К.: Алерта, 2022. 432 с.
2. Право на повагу до гідності: каталог правових позицій Конституційного Суду України (за рішеннями, висновками). URL: [4.2.4. Право на повагу до гідності | Конституційний Суд України \(ccsu.gov.ua\)](https://ccsu.gov.ua/uk/4.2.4-pravo-na-povagu-do-gidnosti)

Тема 3. Гарантії реалізації та захисту прав людини.

Практичне заняття 3

Питання для обговорення

1. Національний механізм захисту прав та свобод людини.
2. Доступ до правосуддя як елемент права на судовий захист.
3. Звернення до Уповноваженого ВРУ з прав людини: порядок, наслідки.
4. Правові позиції Конституційного Суду України щодо гарантування прав.

Поточне тестування.

Практичне заняття 4

Питання для обговорення:

1. Інститут конституційної скарги у механізмі захисту прав людини: український та світовий досвід.
2. Умови прийнятності та вимоги до конституційної скарги в Україні.
3. Процедура розгляду конституційної скарги у КСУ.
4. Юридичні наслідки розгляду конституційної скарги, особливості виконання рішення КСУ.

Поточне тестування.

Методичні рекомендації до вивчення питань теми

Вивчення питань даної теми здобувачі мають розпочати із визначення сутності та основних елементів національного механізму захисту прав людини, окреслити основні види форм та засобів такого захисту, охарактеризувати сильні та слабкі сторони позасудових та судових форм захисту. Слід зазначити,

що національна система захисту прав людини охоплює право і дії самої людини, а також діяльність органів державної влади, правозахисних інституцій, спрямовану на запобігання порушення або відновлення порушеного права.

Найпростішим способом захисту прав людини є *самозахист*. До цієї форми захисту прав належать письмові звернення особи з пропозиціями, скаргами, зауваженнями до державних та муніципальних органів — право петицій. Згідно зі статтею 40 Конституції України, кожна людина має право подавати індивідуальні чи письмові звернення або особисто звертатись до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, до посадових та службових осіб. Порядок таких звернень визначає Закон України «Про звернення громадян». Також особа може звернутись в засоби масової інформації та правозахисні організації.

Більшість конституціоналістів одним з найефективніших засобів захисту прав людини вважають *судовий захист*. Право на судовий захист стало одним із фундаментальних прав людини. «Кожна людина має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами у разі порушення її основних прав, наданих їй конституцією і законом», — проголошено в статті 8 Загальної декларації прав людини. Право на судовий захист гарантує Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (статті 2, 9, 14), Європейська конвенція з прав людини (стаття 13), Конституція України (стаття 55).

Право на судовий захист — це комплексне право особи, яке охоплює доступність правосуддя, справедливість правосуддя, повне й ефективне поновлення у правах, право на оскарження судового рішення, рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом, право на захист, публічність судового розгляду тощо.

Окрему увагу слід приділити вивченню питання щодо ролі та функцій Уповноваженого ВРУ з прав людини у системі національного захисту,

окреслити процедуру звернення та правові наслідки рішень Уповноваженого ВРУ з прав людини, визначити відмінні риси національного омбудсмена у порівнянні із зарубіжним досвідом організації та діяльності цього інституту.

Підготовка до питання щодо змісту правових позицій КСУ про гарантування прав людини в Україні має розпочинатись із визначення рішень та висновків, у яких розкривається зміст таких гарантій. Здобувачам пропонується звернутись до офіційного сайту КСУ, на якому розміщено каталог правових позицій КСУ та дослідити більш детально зміст принципу гарантування прав людини на основі конкретного рішення чи висновку КСУ.

Підготовка до практичного заняття 4, здобувачі мають розпочати із визначення конституційної скарги як особливої форми захисту прав людини. Конституційна скарга – це право особи звернутись до Конституційного Суду та оскаржити конституційність закону чи окремого його положення. У цьому ключі конституційну скаргу варто розглядати не просто як ще один механізм судового захисту, а й як спосіб впливати на якість національного законодавства (надання права на звернення до Конституційного Суду, що досі було прерогативою органів державної влади, безпосередньо громадянам). Цей інститут відомий багатьом сучасним демократичним державам, проте його процедура, підстави та умови прийнятності можуть бути дуже різними. Здобувачі мають проаналізувати основні відмінні риси вітчизняної моделі конституційної скарги, виявити її позитивні та негативні аспекти. З цією метою здобувачам пропонується здійснити порівняльне дослідження інституту конституційної скарги України, Німеччини та Франції, у результаті чого виявити найбільш слабкі сторони даного інституту в Україні.

Окрему увагу здобувачі мають приділити аналізу норм щодо процедури звернення, умов прийнятності та розгляду конституційної скарги у КСУ, знати наслідки такого розгляду та особливості виконання відповідних рішень. Так, КСУ може розглянути лише питання щодо конституційності закону. Будь-які інші нормативні акти, рішення судів системи судоустрою України, *не можуть*

бути предметом оскарження, так само, як дії чи бездіяльність органів державної влади, інших посадових осіб .

Крім того, Конституційний Суд України не уповноважений здійснювати перегляд судових рішень, скасовувати їх, оцінювати правильність застосування судами норм матеріального і процесуального права, а також перевіряти судові рішення на відповідність Конституції України.

Звертаємо увагу, що відповідно до частини першої статті 8 Закону Конституційний Суд України розглядає питання щодо відповідності Конституції України (конституційності) чинних актів (їх окремих положень). Згідно з пунктом 5 статті 62 Закону втрата чинності актом (його окремими положеннями), щодо якого порушено питання відповідності Конституції України, є підставою для відмови у відкритті конституційного провадження у справі (проте може розглянути справу щодо так званих триваючих правовідносин).

Відповідно до частини першої статті 56 Закону суб'єктом права на конституційну скаргу є особа, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України (його окремі положення) суперечить Конституції України.

До суб'єктів права на конституційну скаргу не належать юридичні особи публічного права (частина перша статті 56 Закону). Конституційну скаргу фізична особа підписує особисто (частина друга статті 56 Закону). Якщо суб'єктом права на конституційну скаргу є дієздатна фізична особа, яка за станом здоров'я або фізичною вадою не в змозі особисто підписати конституційну скаргу, її підписує уповноважена в установленому законом порядку особа, що діє від її імені (частина друга статті 56 Закону).

Конституційну скаргу юридичної особи підписує уповноважена на це особа, повноваження якої має бути підтверджено установчими документами цієї юридичної особи та актом про призначення (обрання) на посаду уповноваженої особи (частина третя статті 56 Закону).

Розгляд «конституційної скарги» здійснює (стаття 36 Закону) Сенат із питань щодо відповідності Конституції України (конституційності) законів України (їх окремих положень). У разі відмови Сенату від розгляду, ця справа надходить до Великої палати (п. 9 стаття 35). Велика палата розглядає питання щодо відповідності Конституції України (конституційності) законів України (їх окремих положень) за «конституційними скаргами». Таким чином, Сенат на засіданні розглядає питання щодо відкриття або відмови у відкритті конституційного провадження у справі за «конституційною скаргою», якщо Колегія неодностайно постановила ухвалу про відмову у відкритті конституційного провадження.

Велика палата на пленарних засіданнях розглядає справи, провадження в яких відкрито за «конституційною скаргою», але Сенат відмовився від розгляду справи і передав для розгляду Великій палаті. У разі постановлення на засіданні Колегії, Сенату ухвали про відкриття конституційного провадження у справі за «конституційною скаргою» голова Суду чи заступник голови Суду вносить цю справу на розгляд пленарного засідання відповідного Сенату. Постановлена Сенатом ухвала про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за «конституційною скаргою» є остаточною. Рішення Суду у справі за «конституційною скаргою» є ухваленим, якщо за це проголосували щонайменше дві третини суддів Конституційного Суду, які розглядають справу в Сенаті. Суб'єкти права на внесення «конституційної скарги» до Суду мають право брати участь на всіх стадіях її розгляду за відповідними запрошеннями Суду.

Розглядаючи питання щодо правових наслідків прийняття рішення по конституційній скарзі, здобувачі мають враховувати можливість трьох варіантів таких наслідків: визнання закону конституційним; визнання закону неконституційним; визнання закону конституційним, але із зазначенням, що суд витлумачив закон не відповідно до Конституції, а також охарактеризувати перспективи справи у кожному з трьох варіантів.

Рекомендовані джерела до вивчення теми:

Основна література:

1. Конституційне право: підручник / за загальною редакцією М.І. Козюбри. / Ю.Г. Барабаш, О.М. Бориславська, В.М. Венгер, М.І. Козюбра, А.А. Мелешевич. К.: Ваіте, 2021. 528 с. URL: [489959_1.pdf \(osce.org\)](#)
2. Конституційне право України : навч.-метод. посібник / [Д. С. Терлецький, М. В. Афанасьєва, Ю. Д. Батан та ін.] ; за заг. ред. Д. С. Терлецького. Одеса. 2020. 242 с. URL: [\(11\) Конституційне право України : навч.-метод. посібник \(2020\) | Yurii Batan and Дмитро Терлецький - Academia.edu](#)
3. Савчин М. В. Порівняльне конституційне право: навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 328 с. [Comparative Constitutional Law.pdf](#)
4. Принцип гарантованості прав: каталог правових позицій Конституційного Суду України (за рішеннями, висновками). URL: [3.12. Принцип гарантованості прав | Конституційний Суд України \(csu.gov.ua\)](#)

Додаткова література:

1. Гультай М. М. Конституційна скарга у механізмі доступу до конституційного правосуддя: курс лекцій / М. М. Гультай. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 269 с.
2. Тертишник В. М. Права і свободи людини: підручник. К.: Алерта, 2022. 432 с.
3. Тетарчук І., Дяків Т. Конституційне право України. Навчальний посібник для підготовки до іспитів. К., Центр учбової літератури, 2021. 218 с.

Тема 4. Обмеження прав людини: підстави та принципи. Права людини в умовах надзвичайного та воєнного станів.

Практичне заняття 5

Питання для обговорення

1. Обмеження прав людини, види обмежень.
2. Абсолютні права. Негативні права, автономна свобода та втручання з боку держави.

3. Принципи обмежень прав людини (законність, пропорційність та необхідність у демократичному суспільстві).
4. Права людини в умовах воєнного та надзвичайного станів.

Поточне тестування.

Методичні рекомендації до вивчення питань теми

При підготовці до практичного заняття здобувачі мають звернути увагу на поняття, зміст, підстави та види обмежень прав людини, охарактеризувати принципи обмежень, які підпадають під формулу так званого «трискладового тесту», продемонструвати застосування цих принципів у практиці Конституційного Суду України та судів загальної юрисдикції. Глибшому опануванню зазначених питань допоможе аналіз абсолютних та відносних прав людини, негативних та позитивних прав, а також визначення співвідношення категорій автономної свободи особистості та межам втручання у права та свободи. Слід зазначити перш за все той факт, що права людини при всій своїй важливості не можуть бути безмежними. Розвинуте суспільство живе за принципом: «права однієї людини закінчуються там, де починаються права інших людей». Найголовніші засади обмеження прав людини регулюються на найвищому конституційному рівні. Наприклад, свободу світогляду (стаття 35 КУ) можуть обмежувати в інтересах охорони моральності населення; право на свободу слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань (стаття 34 КУ) – для захисту репутації або прав інших людей; право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації (стаття 39 КУ) – для запобігання заворушень тощо.

Обмеження визначає лише закон, ухвалений на підставі відповідних норм Конституції. Наприклад, статті 31, 32 Основного закону України, що гарантують право на приватність, стаття 33 – свободу пересування, стаття 34 – свободу слова відсилають до відповідних законодавчих актів, що визначають обмеження. Так, гарантовану статтею 34 Конституції України свободу інформації (зокрема, доступ до неї), можуть обмежувати на підставі Закону

України «Про інформацію», який обмежує доступ до конфіденційної, таємної та службової інформації.

Стаття 24 Конституції України містить заборону обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками, а стаття 64 - перелік прав, які не підлягають обмеженням в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Питання щодо обмежень прав людини тісно переплітається зі змістом свободи, приватної автономії особистості та межами втручання у таку автономію, що додатково потребує акцентування на таких видах прав, як негативні та позитивні, абсолютні та відносні. Здобувачі мають розуміти сутність свободи як первинного елементу по відношенню до прав, оскільки саме вільна можливість особи діяти у певній галузі, без зовнішнього тиску призводить до реалізації тих самих прав. Свобода вимагає визнання з боку держави приватної автономії особистості, яка визначає суверенний вибір особи, який ні від кого не залежить і на такий вибір особи не вчиняється тиск. Це також мистецтво особи в умовах пресингу приймати зважені рішення, побудовані на повазі до гідності та свободи іншої особи. У такий спосіб особа набуває ідентичності, тобто стає повнокровним індивідом. Таким чином, свобода тісно пов'язана із відповідальним вибором варіанта поведінки. Це критично важливе для розмежування свободи волі та сваволі.

Враховуючі наведені вище підходи до розуміння свободи, приватної автономії та прав людини, здобувачі мають розуміти та аналізувати на практиці реалізацію принципів втручання у різні права людини, демонструючи в дії «трискладовий тест».

Окремо здобувачі мають приділити увагу обмеженню прав людини в умовах особливих правових станів: надзвичайного та воєнного. Особливі правові режими – це складні комплексні правові інститути, при проголошенні яких вносяться зміни у регулюванні багатьох сторін суспільно-політичного життя. Наприклад, в умовах воєнного та надзвичайного стану можуть

вноситися тимчасові зміни в систему державних органів, може на час змінюватися статус органів місцевого самоврядування. Правовий режим воєнного та надзвичайного стану регулюється, в першу чергу, Конституцією України, а також Законом України «Про правовий режим воєнного стану» і Законом України «Про правовий режим надзвичайного стану». На підставі аналізу норм відповідних законів здобувачі мають продемонструвати матеріальні та процесуальні підстави обмежень прав людини, особливості їх застосування.

Рекомендовані джерела до вивчення теми:

Основна література:

1. Конституційне право України : Підручник. 11-е видання: (присвячене 30-ій річниці заснування юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет») перероблене та доповнене. Ужгород : РІК-У, 2023. 536 с. URL: [КПУ_2023_друк.pdf\(uzhnu.edu.ua\)](https://kpu_2023_druk.pdf(uzhnu.edu.ua))
2. Права людини в особливих правових режимах: досвід України : монографія / Д. С. Терлецький, О. В. Марусяк, Ю. Д. Батан, М. В. Афанасьєва та ін. ; за заг. ред. д.ю.н., проф. М. В. Афанасьєвої. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 356 с. URL: [Права людини в особливих правових режимах.pdf\(onua.edu.ua\)](https://prava.lyudyny.v.osoblyvykh.pravovykh.rezhymakh.pdf(onua.edu.ua))
3. Савчин М. В. Порівняльне конституційне право: навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 328 с. [Comparative Constitutional Law.pdf](https://comparative-constitutional-law.pdf)

Додаткова література:

1. Межі та обмеження. Втручання. *Каталог правових позицій Конституційного Суду України* (за рішеннями, висновками). URL: [4.1.2. Межі та обмеження. Втручання | Конституційний Суд України\(ccu.gov.ua\)](https://4.1.2.Межі_та_обмеження_Втручання|Конституційний_Суд_України(ccu.gov.ua))
2. Васильченко О. П., Матат А. В. Конституційні права людини: зміст, функції та рамки обмеження. *Права людини в Україні та у зарубіжних країнах: проблеми теорії та нормативно-правової регламентації*: колективна

монографія / Національний університет "Одеська юридична академія".
Львів; Торунь : Ліга-Прес, 2020. С. 45-66.

Змістовий модуль 2. Конституційні засади безпосередньої та представницької демократії в Україні

**Тема 5. Безпосередня демократія та її правове регулювання в Україні.
Захист виборчих прав громадян. Роль КСУ в укріпленні безпосередньої
демократії в Україні.**

Практичне заняття 6

Питання для обговорення

1. Правове регулювання безпосередньої демократії в Україні на сучасному етапі.
2. Виборче право та виборча система в Україні.
3. Референдум як форма безпосередньої демократії: процедура та проблеми реалізації.
4. Судовий захист виборчих прав: юрисдикція, особливості розгляду.
5. Правові позиції КСУ щодо виборів та референдумів в Україні.

Поточне тестування.

Методичні рекомендації до вивчення питань теми

Підготовка до практичного заняття передбачає визначення основних форм безпосередньої демократії – виборів та референдумів, а також історичні аспекти становлення та сучасний стан їх правового регулювання. Здобувачі мають розуміти вплив історико-політичних та соціально-економічних факторів розвитку української державності на становлення та функціонування інститутів безпосередньої демократії сьогодні, аналізувати поступовий шлях оптимізації конституційних конструкцій та норм щодо виборів та референдумів, визначати істотні зміни правового регулювання інститутів виборів та референдумів на сучасному етапі. Здобувачі мають проаналізувати зміст та складові елементи

кожного з конституційних принципів безпосереднього народовладдя, навести позиції КСУ щодо реалізації цих принципів.

Вибори – це процес обрання представників на різні посади в державі або інших органах, який здійснюється шляхом безпосереднього голосування громадян. Вони є важливим механізмом демократичної влади та забезпечують можливість громадян формувати вищі та місцеві органи влади, забезпечуючи при цьому їх змінюваність та відповідальність.

Виборче право - це право громадян брати участь у виборах та обирати кандидатів на посади у різних органах влади. Виборче право може бути активним та пасивним, а також забезпечується низькою конституційних принципів: *вільного, загального, рівного та прямого виборчого права, яке реалізовується через таємне волевиявлення*. Необхідно сказати, що ці принципи є традиційними і загальновизнаними міжнародними стандартами, їх запровадження в законодавстві є однією з ознак демократичного режиму. Проголошення цих принципів на конституційному рівні робить їх обов'язковими для всіх видів виборів, виключаючи можливість порушення будь-якого з цих принципів або усіх принципів одночасно. Однак здобувачі мають звернути увагу на те, що встановлення відповідних принципів не означає надання виборчого права всім без винятку. У цьому аспекті мають бути проаналізовані виборчі цензи, встановлені як на рівні конституції та діючого законодавства, так і розтлумачені практикою КСУ.

Підготовка питання щодо характеристики референдуму як форми безпосередньої демократії має відбуватись здобувачами із врахуванням того, що *референдум* є формою волевиявлення публічного колективу (народу або територіальної громади) стосовно значущих (зазвичай найсуттєвіших) для такого колективу політико-громадських проблем шляхом таємного голосування. Рішення Конституційного Суду України у справі про прийняття Конституції та законів України на референдумі від 16.04.2008 закріплює, що конституційне регулювання референдумів в Україні зведене до приписів, якими визначаються:

суб'єкти ініціювання проведення референдуму (народна ініціатива – ч. 2 ст. 72; Верховна Рада України – п. 2 ч. 1 ст. 85); суб'єкти, уповноважені призначати (проголошувати) референдум (Верховна Рада України – п. 2 ч. 1 ст. 85; Президент України – п. 6 ч. 1 ст. 106); вимога обов'язковості вирішення питання про зміну території України всеукраїнським референдумом (ст. 73); затвердження на всеукраїнському референдумі законопроекту про внесення змін до розділу I «Загальні засади», розділу III «Вибори. Референдум» і розділу XIII «Внесення змін до Конституції України», ухваленого не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України (ч. 1 ст. 156); недопустимість проведення референдуму щодо законопроектів з питань податків, бюджету та амністії (ст. 74). Здобувачі при підготовці мають проаналізувати положення Закону України «Про всеукраїнський референдум», прийнятий 26 січня 2021 року, на підставі якого визначити види референдумів, вимоги до їх проголошення та проведення, правові наслідки рішень, прийнятих на всеукраїнському референдумі.

Окрему увагу при підготовці даної теми здобувачі мають приділити дослідженню питання про судовий захист виборчих прав громадян. Слід зазначити, що до захисту виборчих прав громадян належать усі випадки, в яких конкретні особи, політичні організації, партії або ЗМІ порушують виборче право: не допускають громадян до голосування, навмисне порушують правила виборчої кампанії, фальсифікують результати волевиявлення тощо. В цьому розумінні суд є кінцевою гарантією демократичного проведення виборів і того, щоб Закон був рівний для всіх, оскільки судовий захист виборчих прав є гарантією легітимності самих виборів. При підготовці даного питання здобувачі мають проаналізувати особливості підсудності та юрисдикції розгляду судами виборчих спорів, строки та процедуру звернення до суду, дослідити практику захисту виборчих прав національними судами України.

Рекомендовані джерела до вивчення теми:

Основна література:

1. Конституційне право України : навч.-метод. посібник / [Д. С. Терлецький, М. В. Афанасьєва, Ю. Д. Батан та ін.] ; за заг. ред. Д. С. Терлецького. Одеса. 2020. 242 с. URL: [\(11\) Конституційне право України : навч.-метод. посібник \(2020\) | Yurii Batan and Дмитро Терлецький - Academia.edu](#)
2. Конституційне право України : Підручник. 11-е видання: (присвячене 30-ій річниці заснування юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет») перероблене та доповнене. Ужгород : РІК-У, 2023. 536 с. URL: [КПУ_2023_друк.pdf \(uzhnu.edu.ua\)](#)

Додаткова література:

1. Збірник правових позицій Верховного Суду щодо захисту виборчих прав / упоряд.: М.І. Смокович, О.А. Губська, В.М. Соколов; відпов. за вип. Н.Л. Богданюк, Ж.А. Букань, Н.В. Богашева; Верховний Суд. Київ: „Компанія «ВАІТЕ»“, 2021. 78 с. [493087.pdf \(osce.org\)](#)
2. Огляд судової практики з розгляду спорів щодо виборів та виборчих правопорушень в Україні: за результатами президентських та парламентських виборів 2019 року./ за ред. М. Цуркана. Київ: "АК-Group", 2020. 147 с.
3. Вибори. *Каталог правових позицій Конституційного Суду України* (за рішеннями, висновками). URL: [2.3.2. Вибори | Конституційний Суд України \(ccu.gov.ua\)](#)
4. Референдум. *Каталог правових позицій Конституційного Суду України* (за рішеннями, висновками). URL: [2.3.1. Референдум | Конституційний Суд України \(ccu.gov.ua\)](#)

Тема 6. Конституційні засади парламентаризму та президенталізму в Україні. Правові позиції КСУ щодо організації та функціонування органів публічної влади.

Практичне заняття 7

Питання для обговорення

1. Сутність українського парламентаризму: історичні витoki, склад, та структура ВРУ.
2. Функції та повноваження ВРУ. Проблеми удосконалення законодавчої діяльності парламенту.
3. Конституційний статус народних депутатів та проблеми вдосконалення депутатського мандату в Україні.

Поточне тестування.

Практичне заняття 8

Питання для обговорення

1. Місце та роль Президента України в умовах парламентсько-президентської республіки.
2. Проблема реалізації повноважень Президента України в умовах дуалізму виконавчої влади.
3. Політична та юридична відповідальність Президента України як глави держави. Процедура імпічменту.
4. Кабінет Міністрів України в умовах парламентсько-президентської республіки: процедури формування, особливості діяльності та відповідальності.

Поточне тестування.

Методичні рекомендації до вивчення питань теми

Підготовка до питань даної теми має розпочинатись із визначення такого явища, як парламентаризм, який є похідним від поняття «парламент», проте не співпадає з ним змістовно. Парламентаризм – це система державного управління, у якій парламент виконує ключову роль у прийнятті рішень та контролі за виконанням законів та політичних програм. Сутність українського парламентаризму полягає в тому, що Верховна Рада України, як представницький орган громадян, має значний вплив на формування та реалізацію державної політики, здійснення законодавчої діяльності, а також

нагляд за діяльністю виконавчої влади. У чинній Конституції визначено статус Верховної Ради України як «єдиного органу законодавчої влади» (стаття 75 Конституції України). Як роз'яснив Конституційний Суд України у своєму Рішенні від 17 жовтня 2002 року № 17-рп/2002 (у справі щодо повноважності Верховної Ради України), «визначення Верховної Ради України єдиним органом законодавчої влади означає, що жоден інший орган державної влади не уповноважений ухвалювати закони».

Основні аспекти сутності українського парламентаризму:

представництво громадян: Верховна Рада є обраною на всеукраїнських виборах, яка відображає політичне розмаїття суспільства. Вона представляє інтереси різних соціальних та політичних груп;

законодавча діяльність: виключно Верховна Рада приймає закони як нормативні акти вищої юридичної сили, які регулюють різні сфери життя суспільства;

контроль за виконавчою владою: Парламент має право контролювати діяльність виконавчої влади, формувати та відправляти у відставку Кабінет Міністрів України, а у виключних випадках – також відправляти припиняти достроково повноваження Президента;

політичний плюралізм: Український парламентаризм базується на конкуренції між різними політичними силами, що дозволяє виборцям вибирати із різних альтернатив, відповідно до своїх політичних поглядів та уподобань;

демократичні засади: Парламентаризм побудований на демократичних принципах, зокрема на принципах права на вибір, рівності громадян перед законом та відповідальності перед виборцями.

Здобувачі мають розуміти та обґрунтовувати наведені ознаки українського парламентаризму, аналізувати їх еволюцію за період незалежності України, визначати основні виклики, які залишаються невирішеними у системі парламентаризму у наш час. У межах цього питання слід звернути увагу на структуру та склад українського парламенту, визначити конституційні засади формування інституційної більшості – коаліції депутатських фракцій,

визначити проблеми законодавчого врегулювання конституційної меншості парламенту – парламентської опозиції, а також охарактеризувати позиції КСУ щодо складу, порядку та форм роботи парламенту.

Окремо здобувачі мають проаналізувати конституційний статус народного депутата в Україні з позиції його нормативного регулювання та юридичних позицій КСУ, визначити сутність депутатського мандату, принципи депутатської діяльності, права та обов'язки народного депутата в Україні. У цьому аспекті здобувачам слід звернутись до практики КСУ та проаналізувати зміст правових позицій щодо несумісності діяльності народного депутата, депутатської недоторканності та принципу особистого голосування.

Сутність президенталізму як явища вітчизняної конституціоналістики здобувачами має аналізуватись у контексті теорії поділу влади та визначення статусу глави держави як «символу нації» та «арбітра між гілками влади». Статус Президента України зазнав істотних змін під час першої конституційної реформи 2004 року, коли відбувся перехід до парламентсько-президентської форми правління. Проте, хоча повноваження Президента України щодо формування та контролю за виконавчою гілкою влади були істотно обмежені, його місце та роль у вітчизняній системі державної влади залишаються вагомими. У цьому контексті здобувачам слід проаналізувати повноваження Президента України у галузі зовнішньої політики, національної безпеки та оборони, зупинитись більш детально на явищі дуалізму виконавчої влади та виокремити особливості діяльності Президента України та його взаємовідносини з іншими гілками влади, перша за все – з виконавчою. З цією метою здобувачам пропонується звернутись до рішень та висновків КСУ щодо розподілу повноважень між ВРУ, Президентом України та КМУ.

Рекомендовані джерела до вивчення теми:

Основна література:

1. Конституційне право: підручник / за загальною редакцією М.І. Козюбри. / Ю.Г. Барабаш, О.М. Бориславська, В.М. Венгер, М.І. Козюбра, А.А. Мелешевич. К.: Ваіте, 2021. 528 с. URL: [489959_1.pdf \(osce.org\)](#)
2. Конституційне право України : навч.-метод. посібник / [Д. С. Терлецький, М. В. Афанасьєва, Ю. Д. Батан та ін.] ; за заг. ред. Д. С. Терлецького. Одеса. 2020. 242 с. URL: [\(11\) Конституційне право України : навч.-метод. посібник \(2020\) | Yurii Batan and Дмитро Терлецький - Academia.edu](#)
3. Конституційне право України : Підручник. 11-е видання: (присвячене 30-ій річниці заснування юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет») перероблене та доповнене. Ужгород : РІК-У, 2023. 536 с. URL: [КПУ_2023_друк.pdf \(uzhnu.edu.ua\)](#)
6. Організація державної влади: *Каталог правових позицій Конституційного Суду України* (за рішеннями, висновками). URL: [5. Організація державної влади | Конституційний Суд України \(ccu.gov.ua\)](#)

Додаткова література:

1. Агафонова Н. Конституційна реформа в Україні: механізми реалізації та проблеми ефективності. К.: Ін-т законодавства ВР України, 2016. 416 с.
2. Актуальні проблеми конституційного права України: підручник / за заг. ред. проф.. Олійника А.Ю. К.: «Центр учбової літератури», 2019. 554 с.
3. Парламентаризм: Підручник. / За заг. ред. В. А. Гошовської. К.: НАДУ, 2016. 672 с.
4. Сачко Д. В. Особливості, історія та перспективи сучасного парламентаризму в Україні. *Таврійський науковий вісник. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2022. №2. С.74-81. <https://doi.org/10.32851/tnv-pub.2022.2.10>

Тема 7. Територіальна організація влади та місцеве самоврядування в Україні. Інструменти локальної демократії для захисту прав людини.

Практичне заняття 9

Питання для обговорення:

1. Сучасний стан нормативного врегулювання та принципи адміністративно-територіального устрою України.
2. Місцеве самоврядування та реформа децентралізації влади.
3. Особливості конституційно-правового статусу Автономної Республіки Крим.
4. Територіальна організація влади в умовах воєнного стану.

Поточне тестування.

Методичні рекомендації до вивчення питань теми

Вивчення питань даної теми здобувачі мають розпочати із визначення державної території, способів територіальної організації влади, принципів розподілу повноважень та взаємодії між центральною владою та місцевим самоврядуванням, сутністю децентралізації та її значенням для функціонування сучасної демократичної держави та захисту прав людини. З позиції конституційного права конституційно-правове значення території держави полягає в тому, що вона визначає межі поширення суверенітету народу й держави, їхньої ідентичності, дії конституції та національного законодавства. Державна територія тісно пов'язана із такими категоріями, як державний та народний суверенітет, принцип територіальної цілісності та адміністративно-територіальний поділ. У контексті такого поділу здобувачі мають враховувати, що залежно від способів, які застосовують для організації території держави й розподілу компетенції між нею й територіальними одиницями, виокремлюють такі види сучасних держав: унітарні держави, федерації, регіоналістичні держави. Окрім цього, у низці сучасних держав функціонує інститут автономії. Україна є унітарною державою, до складу якої входить Автономна Республіка Крим. Сучасні унітарні держави конституційної демократії здебільшого є децентралізованими. Це означає, що в таких державах публічна влада розділена між кількома рівнями публічного управління: *загальнонаціональним* (уряд), *регіональним* (органи місцевого самоврядування найкрупніших територіальних одиниць, в Україні – областей), *базовим* (органи місцевого самоврядування територіальних спільнот найнижчого рівня територіального

устрою, в Україні – це села, селища, міста, райони в містах, а також об'єднані територіальні громади). Можливі також проміжні ланки територіального устрою між базовим і регіональним рівнями (в Україні – це рівень району), управління якими, за умов децентралізованої держави, також зазвичай здійснюють органи місцевого самоврядування.

Визначаючи сучасний стан нормативного регулювання адміністративно-територіального устрою України та проведення реформи з децентралізації, здобувачі мають враховувати, що відповідні процеси в Україні відбуваються у контексті успадкування від радянського періоду централізованої системи управління, заснованої на принципі «єдиновладдя рад».

Метою децентралізації на сучасному етапі розвитку України є створення збалансованої системи управління територіальними одиницями на підставі функціонування органів місцевого самоврядування на всіх трьох рівнях територіального устрою: базовому — рівень громади, який перебуває на етапі його формування, а нині представлено такими територіальними одиницями, як: село, селище, місто, район у місті; проміжному (другому) — рівень району; вищому (третьому) — рівень області.

Проте, окрім цього, важливим результатом успішного завершення реформи з децентралізації публічної влади має стати збалансування системи публічної влади загалом, зокрема й взаємовідносин у трикутнику «президент – парламент – уряд», адже відповідно до чинної Конституції Президент України зберігає повноваження з призначення голів місцевих державних адміністрацій (за поданням Кабінету Міністрів України), що не виправдано в умовах парламентсько-президентського правління.

При підготовці питання здобувачі мають враховувати, що децентралізаційні процеси в Україні ввійшли в активну фазу з 2014 року, коли Уряд схвалив Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади, згодом розробив й ухвалив низку законопроектів, спрямованих на її реалізацію, а також проєкт закону «Про внесення змін до Конституції України щодо децентралізації влади», який,

щоправда, ухвалено не було. У цьому аспекті здобувачі мають проаналізувати конкретні результати децентралізації, які мали місце після 2014 року, визначити сучасний стан функціонування об'єднаних територіальних громад.

Особливої уваги здобувачів потребує аналіз питань організації публічного управління та територіальної організації влади в умовах воєнного стану. Виклики повномасштабної війни постали дуже гострою загрозою не лише для держави та її суверенітету і територіальної цілісності загалом, але й для місцевих громад, особливо тих, що знаходяться на сході та півдні країни. За таких умов здобувачі мають проаналізувати зміст законодавчих змін щодо наділення повноваженнями органи місцевого самоврядування, пов'язаних із необхідністю надання відсічу ворогу, захистом своєї території та захистом цивільного населення на цих територіях. Також здобувачі мають проаналізувати особливості правового статусу військових адміністрацій, їх взаємодію та взаємовідносини з органами місцевого самоврядування.

Рекомендовані джерела до вивчення теми:

Основна література:

1. Конституційне право: підручник / за загальною редакцією М.І. Козюбри. / Ю.Г. Барабаш, О.М. Бориславська, В.М. Венгер, М.І. Козюбра, А.А. Мелешевич. К.: Ваіте, 2021. 528 с. URL: [489959_1.pdf \(osce.org\)](#)
2. Конституційне право України : навч.-метод. посібник / [Д. С. Терлецький, М. В. Афанасьєва, Ю. Д. Батан та ін.] ; за заг. ред. Д. С. Терлецького. Одеса. 2020. 242 с. URL: [\(11\) Конституційне право України : навч.-метод. посібник \(2020\) | Yurii Batan and Дмитро Терлецький - Academia.edu](#)
3. Конституційне право України : Підручник. 11-е видання: (присвячене 30-ій річниці заснування юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет») перероблене та доповнене. Ужгород : РІК-У, 2023. 536 с. URL: [КПУ_2023_друк.pdf \(uzhnu.edu.ua\)](#)

Додаткова література:

1. Павлович-Сенета Я.П., Лепіш Н.Я. Територіальні громади в умовах воєнного стану в Україні: адміністративно-правове забезпечення та особливості функціонування. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022.
2. Права людини і місцева демократія / Упорядники: Буров С., Величко Н., Єлігулашвілі М., Жигалдо В., Ковшун Л., Левченко О. 2017. 92 с.
3. Конституційно-правові проблеми місцевого самоврядування та децентралізації публічної влади в Україні : монографія / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Ю. С. Шемшученко, О. В. Скрипнюк, О. В. Батанов [та ін.]; за ред. О. В. Батанова. Київ : Талком, 2021. 498 с.

Тема 8. Застосування Конституції України та практики КСУ судами загальної юрисдикції під час здійснення правосуддя.

Практичне заняття 10

Питання для обговорення:

1. Особливості застосування судами Конституції України.
2. Розмежування компетенції між загальними судами та КСУ.
3. Вплив юридичних позицій КСУ на практику Верховного Суду щодо захисту прав людини.
4. Судовий захист конституційних прав та свобод: доступ до правосуддя, професійна правнича допомога та застосування конституційних норм при захисті окремих видів прав.

Поточне тестування.

Методичні рекомендації до вивчення питань теми

Вивчення питань даної теми здобувачами має відбуватись із врахуванням центральної ролі правосуддя у системі захисту прав людини, визначення верховенства Конституції України не лише при здійсненні конституційного правосуддя, але й у процесі діяльності загальних судів, основне призначення

яких є захист прав людини та забезпечення принципу верховенства права. Після ухвалення Конституції України 1996 року Пленум Верховного Суду України постановив дати судам роз'яснення щодо застосування Конституції України під час здійснення правосуддя. Необхідність таких роз'яснень була зумовлена новим конституційним порядком, що запровадив нові принципи, нові інституції, нові ціннісні підходи (верховенство права, пряма дія норм Конституції, безпосереднє застосування Конституції, оцінка відповідності нормативно-правових актів Конституції тощо). Ця постанова відіграла визначну роль у становленні правосуддя в Україні на нових конституційних засадах, надала єдине спрямування діяльності судів та підвищенню ролі Конституції як Основного Закону.

Після судової реформи 2016 року значення даної Постанови дещо зменшилось. Станом натеper Верховний Суд не надає судам нижчих ланок роз'яснення абстрактного характеру, але у кожній конкретній справі, застосовуючи конституційні норми, зіставляючи їх з нормами законів та інших нормативно-правових актів та фактичними обставинами справи, Верховний Суд формує правові позиції, що мають застосовуватися всіма судами системи судоустрою.

Окрему вагу здобувачі мають приділити сутності та наслідкам процесуальної реформи 2017 року, коли було внесено зміни до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів в аспекті надання права судам системи судоустрою не застосовувати закон або інший нормативно-правовий акт, який на їх думку, суперечить положенням вищого за юридичною силою акту або Конституції. Отже, аналізуючи питання даної теми, здобувачі мають виходити з того, що здійснюючи правосуддя, суди загальної юрисдикції мають оцінювати зміст будь-якого закону чи іншого нормативно-правового акта з погляду відповідності Конституції, і в усіх необхідних випадках застосовувати її як акт прямої дії та найвищої юридичної сили. Це не повинно сприйматись як порушення ними виключної юрисдикції

КСУ. Натомість ідеться про функціональну взаємодію різних суб'єктів забезпечення конституційної безпеки, спільний захист конституційних прав і свобод особи безпосередньо на підставі Конституції. Насамперед суди загальної юрисдикції мають прагнути витлумачити правові акти, які підлягають застосуванню, у такий спосіб, аби узгодити із Конституцією, а у разі явного й очевидного протиріччя, яке не може бути жодним способом узгоджене із Конституцією, – відмовлятися від їхнього застосування і застосовувати норми Конституції як норми прямої дії.

Здобувачі мають аргументувати принцип прямої дії норм Конституції України, визначати проблеми реалізації даного принципу в у різних видах судочинства, наводити позиції Верховного Суду щодо пріоритету норм Конституції України перед іншими нормативними актами (Ухвала ВС від 10 червня 2020 року у справі №826/12668/17; Постанова ВС від 14 лютого 2018 року у справі №825/932/16; Постанова ВС від 04 листопада 2020 року у справі №826/3525/17 та ін.). Також здобувачі мають знати, які механізми використовують суди, зокрема – суди адміністративного судочинства з метою реалізації принципів верховенства права та прямої дії норм Конституції України.

Рекомендовані джерела до вивчення теми:

Основна література:

1. Застосування судами Конституції України: доктрина і практика, Київ: ВАІТЕ, 2022. 604 с. URL: [zastosuvannya_sudamy_konstytuciyi_ukrayiny_doktryna_i_pракtyka_2022_0.pdf \(ccu.gov.ua\)](https://ccu.gov.ua/doktryna-i-praktyka-2022-0.pdf)
2. Рибачук А. І. Застосування судами норм Конституції України як норм прямої дії (за матеріалами практики судів адміністративної, господарської та цивільної юрисдикцій): дис. ... докт. філософ., спеціальність 081 право. Київ, 2022. 278 с. URL: [Рибачук А.І. Застосування судами норм Конституції України як норм прямої дії \(за матеріалами практики судів адміністративної, господарської та цивільної юрисдикцій\) - Конституціоналіст \(constitutionalist.com.ua\)](https://constitutionalist.com.ua)

Додаткова література:

1. Єзеров А., Терлецький Д. Суди загальної юрисдикції та Конституційний Суд України: питання взаємодії. *Право України*. 2020. №8. С.223-237. URL: [CFD35F30385F323032305FEEF1ED5FE1EBEEEA5FF1E0E9F22E696E6464](https://www.court.gov.ua/CFD35F30385F323032305FEEF1ED5FE1EBEEEA5FF1E0E9F22E696E6464) (court.gov.ua)
2. Білак М. Доктрина норм прямої дії Конституції України: правозастосування. *Юридична практика*. 22.12.2021. [Доктрина норм прямої дії Конституції України: правозастосування — PRAVO.UA](https://pravo.ua/ua/доктрина-норм-прямої-дії-конституції-україни-правозастосування)
3. Кравець О. Практичні питання застосування норм Конституції як норм прямої дії при розгляді справ адміністративної юрисдикції: конкуренція з конституційною юрисдикцією чи нові можливості для ефективного захисту прав людини. Судово-юридична газета, 19 липня 2019 року. [Практичні питання застосування норм Конституції як норм прямої дії / Блог / Судебно-юридическая газета \(sud.ua\)](https://sud.ua/ua/практичні-питання-застосування-норм-конституції-як-норм-прямої-дії-блог-судебно-юридическая-газета)

Практичне заняття 11

Захист доповіді/презентації, підготовленої за однією із запропонованих тем.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ЗДОБУВАЧІВ

До самостійної роботи здобувачів у межах вивчення дисципліни «Проблеми конституційного права та прав людини» відноситься підготовка до обговорення питань, які виносяться на практичні заняття, підготовка до поточного тестування, підготовка доповіді/презентації на одну із тем, які пропонуються на вибір, підготовка до підсумкового контролю, який буде проведено у формі усного іспиту (відповідь на три питання білету).

Методичні рекомендації для підготовки до практичних занять

При підготовці до обговорення питань, які виносяться на практичне заняття, здобувачі мають звернути увагу на основні акценти, що містяться у методичних рекомендаціях до кожної теми, аналізуючи нормативно-правові акти відповідного напрямку, з обов'язковим використанням матеріалів практики Конституційного Суду України, Європейського суду з прав людини та судів системи судоустрою, де цього вимагають питання.

Поточне тестування проводиться на початку заняття із застосуванням гул-форми із використанням різних видів тестових завдань: запитання/4 варіанти відповіді/1 відповідь вірна; запитання/7 варіантів відповідей/3 відповіді вірні; запитання/встановлення відповідності і т.д.

Приклади тестових завдань:

1) Конституційна скарга в Україні може бути подана до КСУ щодо конституційності (оберіть 1 відповідь):

- А) будь-якого нормативного акту вищого органу влади;
- Б) нормативно-правового акту Верховної Ради України;
- В) закону України;
- Г) закону та Конституції України.

2) Яке рішення може прийняти КСУ за наслідками розгляду конституційної скарги (оберіть 3 відповіді)?

- А) визнання закону (його частини) конституційним;
- Б) визнання закону конституційним, але із зазначеним неконституційності судового рішення через істотні порушення процесуальних норм;
- В) визнання закону (його частини) неконституційним;
- Г) визнання закону конституційним, але із зазначенням, що суд витлумачив закон не відповідно до Конституції;
- Д) визнання рішення суду неконституційним із постановленням нового судового рішення;
- Е) визнання закону (його частини) неконституційним через невідповідність нормам міжнародного договору, обов'язковість якого визнана ВРУ;
- Є) визнання закону (його частини) неконституційним через винесення відповідного рішення ЄСПЛ.

3) Яка виборча система використовується в Україні (встановіть відповідність):

А) Вибори народних депутатів	А) Мажоритарна система абсолютної більшості
Б) Вибори Президента України	Б) Пропорційна система із закритими списками
В) Вибори міського голови	В) Мажоритарна система відносної більшості
Г) Вибори депутатів АРК	Г) Пропорційна система з відкритими списками
Д) Вибори депутатів сільської ради	Д) Змішана система

Методичні рекомендації до підготовки доповіді/презентації

Доповідь/презентація готується здобувачами на вибір на одну із запропонованих тем у вигляді друкованої праці або мультимедійної презентації з обов'язковим захистом її на останньому практичному занятті. Обсяг доповіді – 7-10 сторінок, текстовий редактор – *Microsoft Word*, формат сторінки А4

(297x210 мм), орієнтація – книжкова, поля – 20 мм; гарнітура – *Times New Roman*, кегель – 14, міжрядковий інтервал – 1, стиль – *Normal*; обсяг презентації – 12-15 слайдів, з помірним інформаційним наповненням і відповідним оформленням. Доповідь/презентація має містити актуальну інформацію, ґрунтуватись на нормах діючого законодавства, містити самостійний правовий аналіз доктринальних джерел та правових позицій Конституційного, Європейського та загальних судів. Структурно доповідь/презентація складається зі вступу із зазначенням актуальності та практичного значення відповідного дослідження, основної частини та власними висновками та рекомендаціями здобувача. Також мають бути вказані посилання на використані джерела, які оформлюються відповідно до ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні вимоги та правила складання».

Перелік тем для доповіді/презентації

1. Проаналізуйте елементи принципу верховенства права, які виокремлює у своїх рішеннях КСУ.
2. На прикладі окремого рішення Конституційного Суду України проаналізуйте тлумачення «людської гідності» та обґрунтуйте її пріоритетне значення.
3. Проаналізуйте принцип правової визначеності через призму діяльності Верховного Суду та КСУ, обґрунтуйте його значення для захисту прав людини.
4. Проаналізуйте рішення КСУ щодо розгляду конституційної скарги (на вибір) та продемонструйте особливості обґрунтування неконституційності закону або його частини.
5. Проаналізуйте обмеження прав людини в Україні в умовах пандемії COVID-19 (на базі будь-якого судового рішення, обраного з Єдиного державного реєстру судових рішень).

6. Проаналізуйте позиції КСУ щодо виду та типу виборчої системи у контексті забезпечення принципів виборчого права в Україні (на прикладі окремого рішення КСУ).
7. Локальна демократія та права людини: засоби та інструменти.
8. Проаналізуйте механізми реалізації принципу прямої дії норм Конституції України у діяльності адміністративних судів.
9. Застосування норм Конституції України у кримінальному провадженні (на прикладі конкретних судових рішень).
10. Застосування норм Конституції України під час розгляду приватноправових спорів.

Методичні рекомендації до написання контрольної роботи для здобувачів заочної форми навчання

Контрольна робота являє собою аналіз та розкриття обраної теми, обґрунтування висновків та пропозицій за даною темою. Робота складається з двох частин: теоретичної, у якій необхідно розкрити зміст питання, використовуючи нормативні джерела та наукову літературу, а також практичної, яка вимагає вирішення задачі чи виконання певного завдання.

Виконання роботи включає ряд етапів:

1. Вибір теми (за першою літерою прізвища згідно нижчеподаної таблиці).
2. Підбір та визначення нормативно-правових актів та літератури;
3. Розробка змісту та основних питань з теоретичного завдання;
4. Вибір, аналіз та узагальнення матеріалів та теми;
5. Формування основних теоретичних положень, практичних висновків та рекомендацій з теоретичного завдання;
6. Вирішення практичного завдання шляхом формування позиції, яка має бути обґрунтованою положеннями діючого законодавства, а також прецедентами Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини.
7. Технічне оформлення контрольної роботи.

Робота повинна включати в собі надання розгорнутих відповідей на обидва питання відповідного варіанту, та обов'язково містити (щодо першого питання) заголовок, вступ, переказ з двох-трьох питань (простий зміст), короткі висновки (закінчення), список використаної літератури.

При написанні роботи мають бути дотримані правила академічної доброчесності, зокрема обов'язково мають наводитись посилання на використані джерела із відповідним їх оформлення по тексту, які мають відповідати списку використаних джерел у кінці роботи.

Сторінки роботи мають бути пронумеровані. **Обсяг контрольної роботи – до 15 друкованих сторінок**, текстовий редактор — *Microsoft Word*, формат сторінки — А4 (297х210 мм), орієнтація – книжкова, поля — 20 мм; гарнітура — *Times New Roman*, кегль — 14, міжрядковий інтервал — 1,5, стиль — *Normal*.

На титульній сторінці роботи вказуються: навчальна дисципліна, варіант, курс, група, прізвище, ім'я, по батькові здобувача.

Обрання варіанту контрольної роботи має відбуватись в залежності від першої літери прізвища здобувача. Структура контрольної роботи включає надання відповідей на два питання, визначені в таблиці, а також представлення здобувачем власних висновків щодо кожного з питань.

№ варіанту	Питання контрольної роботи
А-Г	1.Тлумачення принципів конституційного права у рішеннях КСУ. 2.У вигляді порівняльної таблиці проаналізуйте позиції Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини щодо змісту поняття «людська гідність».
Д-І	1. Право на доступ до правосуддя як гарантія прав людини в Україні: правові позиції національних судів. 2.Проаналізуйте реалізацію принципів трискладового тесту в

	аспекті обмеження прав людини в Україні в умовах пандемії COVID-19 (на базі будь-якого судового рішення, обраного з Єдиного реєстру судових рішень).
К-Н	1. Підстави звернення та критерії прийнятності конституційної скарги в Україні. 2. Проаналізуйте рішення КСУ щодо розгляду конституційної скарги (на вибір) та продемонструйте особливості обґрунтування конституційності (неконституційності) закону.
О-Т	1. Сучасний стан нормативно-правового регулювання та еволюція виборчої системи в Україні. 2. Проаналізуйте позиції КСУ щодо виду та типу виборчої системи у контексті забезпечення принципів виборчого права в Україні (на прикладі окремого рішення КСУ).
У-Ц	1. Реформа з децентралізації державної влади як елемент посилення локальних форм захисту прав людини. 2. Проаналізуйте правові позиції Конституційного Суду України у забезпеченні розподілу державної влади та виконання повноважень вищими органами влади в Україні.
Ч-Я	1. Застосування конституційних норм при здійсненні правосуддя у контексті доктрини концентрованого конституційного контролю. 2. На прикладі окремого судового рішення ВС продемонструйте реалізацію принципу верховенства норм Конституції України.

ПОЛІТИКА КУРСУ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

Політика щодо дедлайнів та перескладання: Роботи, які здаються із порушенням термінів без поважних причин, оцінюються на нижчу оцінку (-10%). Обов'язкова присутність здобувачів під час проведення періодичного контролю. У випадку пропуску заняття з поважних причин здобувач зобов'язаний виконати контрольну роботу за змістовим модулем у позанавчальний час за погодженням з викладачем. Перескладання відбувається із дозволу деканату за наявності поважних причин.

Політика щодо академічної доброчесності: регламентується [Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату у освітній та науково-дослідній роботі учасників освітнього процесу та науковців Одеського національного університету імені І.І. Мечникова \(polozhennya-antiplagiat-2021.pdf \(onu.edu.ua\)\)](#).

Політика щодо відвідування: Відвідування занять є обов'язковим. В окремих випадках навчання може відбуватись он-лайн з використанням дистанційних технологій або в асинхронному режимі. Порядок та умови такого навчання регламентуються [Положенням про організацію освітнього процесу в ОНУ \(poloz-org-osvit-process_2022.pdf \(onu.edu.ua\)\)](#).

Критерії оцінювання різних видів робіт

Поточний контроль:

- усний контроль: індивідуальне / фронтальне опитування за питаннями відповідної теми, оцінювання участі у дискусійних обговореннях;
- тестовий контроль.

Періодичний контроль:

- підготовка доповіді/презентації на одну із запропонованих тем з її обов'язковим захистом на останньому практичному занятті.

Підсумковий контроль: усний іспит.

Вид роботи	Кількість балів
Поточний контроль:	
- Опитування за питаннями відповідної теми на практичному	від 0 до 5

занятті, участь здобувачів у дискусійних обговореннях		
- Поточне тестування		від 0 до 2
- Підготовка доповіді/презентації		від 0 до 10
Підсумковий контроль:		
- Усний іспит (відповідь на 3 питання екзаменаційного білету)		від 0 до 30
Вид роботи	Бали	Критерії оцінювання
Опитування за питаннями відповідної теми на практичному занятті	0 балів	Здобувач не бере участь у практичному занятті, є лише спостерігачем; ніколи не виступає і не задає питання, незацікавлений у вивченні матеріалу; дає неправильні відповіді на запитання, показує незадовільне знання понятійного апарату і літературних джерел.
	1 бал	Здобувач іноді бере участь в практичному занятті; частково виступає і задає питання; допускає істотні помилки під час відповідей на запитання; показує пасивну роботу на практичних заняттях; показує фрагментарні знання понятійного апарату і літературних джерел; показує невміння публічно представляти матеріал.
	2 бали	В цілому володіє навчальним матеріалом викладає його основний зміст під час усних виступів та письмових відповідей, але без глибокого всебічного аналізу, обґрунтування та аргументації, без використання необхідної літератури допускаючи при цьому окремі суттєві неточності та помилки.
	3 бали	Достатньо повно володіє навчальним матеріалом, обґрунтовано його викладає під час усних виступів та письмових відповідей, в основному розкриває зміст теоретичних питань та практичних завдань, використовуючи при цьому обов'язкову літературу. Але при викладанні деяких питань не вистачає достатньої глибини та аргументації, допускаються при цьому окремі несуттєві неточності та незначні помилки.
	4 бали	Здобувач бере активну участь у практичному занятті; демонструє достатні знання, дає повні відповіді на запитання; бере активну участь у обговоренні проблемних питань, користується додатковою навчально-методичною та науковою літературою; наводить доцільні приклади; здатний публічно представити матеріал.
	5 балів	Здобувач бере активну участь у практичному занятті; демонструє глибокі знання, дає повні та детальні відповіді на запитання; бере активну участь у обговоренні проблемних питань, користується додатковою навчально-методичною та науковою літературою; вміє сформулювати своє ставлення до певної проблеми; висловлює власні міркування, наводить доцільні приклади та пропозиції щодо дискусійних питань; вміє знаходити найбільш адекватні форми розв'язання суперечностей; здатний публічно представити матеріал.
Поточне тестування	0 балів	Відповідь на тестове завдання невірна.
	1 бал	Відповідь на тестове завдання вірна

Підготовка доповіді/презентації на одну із тем на вибір із захистом її на практичному занятті	0 балів	Доповідь/презентація не виконана.
	1-2 бали	Здобувач зробив доповідь/презентацію, виокремив найбільш загальні питання теми, але виклав їх у вигляді незв'язаних пунктів, не витримав вимог щодо обсягу роботи, не зміг представити роботу перед аудиторією.
	3-4 бали	Здобувач в цілому виокремив основні положення теми, виклав у вигляді логічного матеріалу, проте використовує загальні фрази, не проводить аналізу викладеного матеріалу, не зробив узагальнюючих висновків, під час захисту роботи в аудиторії допускав істотні помилки, плутався, не відповідав на уточнюючі питання.
	5-6 балів	Здобувач опрацював основний обсяг необхідних джерел, виокремив положення, які стосуються теми роботи структурно об'єднав їх, проте не зробив ґрунтового аналізу та власних висновків, робота має в основному теоретичний характер, без використання матеріалів судової практики. Публічний захист роботи невпевнений, без використання спеціальної термінології.
	7-8 балів	Здобувач опрацював та виокремив найголовніші положення з наявних джерел, логічно та ґрунтовно розкрив тему роботи, проявив достатній рівень аналітичних здібностей при роботі з нормативним та теоретичним матеріалом, однак не достатньо використано матеріалів судової практики, висновки та пропозиції носять загальний характер, публічний захист роботи має певні неточності, відсутня чітка постанова мови, відсутні власні судження.
	9-10 балів	Здобувач ґрунтовно опрацював матеріал із відповідної теми, проаналізував достатню кількість нормативного матеріалу та доктринальних джерел, навів позиції Конституційного, Європейського та загальних судів з відповідного питання із їх подальшим аналізом та обґрунтуванням, надав власні висновки та пропозиції щодо вдосконалення/реформування відповідної сфери суспільних відносин. Технічне оформлення доповіді/презентації на високому рівні. Публічний захист роботи впевнений, із використанням наукової аргументації, чітко аргументовано власні висновки та пропозиції, надано відповідь на всі додаткові питання.
Усний іспит (відповідь на 3 питання екзаменаційного білету, кожне питання оцінюється від 0 до 10 балів, разом на іспиті здобувач отримує від 0 до 30 балів)	0 балів	Здобувач не надав відповіді на питання
	1-2 балів	Здобувач надає відповідь дуже поверхнево, не засвоїв матеріал у межах програми навчальної дисципліни, не дає конкретної відповіді на питання білету, не наводить прикладів, не ознайомлений з методичною і навчальною літературою з дисципліни, не здатний висвітлити поставлене питання. На додаткові та уточнюючі запитання екзаменатора здобувач не знає правильної відповіді. Не володіє базовими категоріями та основними теоретичними поняттями з дисципліни.
	3-5 балів	Здобувач надає відповіді на питання білету, проте із суттєвими неточностями, формулювання нечіткі, більша частина змісту питання залишається нерозкритою, допущені помилки і порушена логіка викладу, що вплинуло на результат та

		правильність висновків. Відповідь не аргументована прикладами, посиланнями на нормативно-правову базу та літературні джерела. На додаткові запитання екзаменатора не відповідає.
	6-8 балів	Здобувач допустив деякі неточності, залишилась нерозкритою частина питання, за умови, що принципові моменти запитань були розкриті правильно, незначні помилки усуваються самим здобувачем, коли на помилки вказує екзаменатор. Здобувач наводить приклади з власної практики, встановлює системні зв'язки між різними питаннями та темами курсу.
	9-10 балів	Здобувач точно і повно відповів на запитання білету, чітко і логічно відповів на додаткові та уточнюючі запитання, вільно володіє науковою термінологією, наводить приклади з допоміжної літератури та власної практики, демонструє бачення практичного застосування вивченого матеріалу, розуміє не лише базові, але й допоміжні чи проблемні аспекти питання.

Здобувачі можуть отримати додаткові (бонусні) бали з участь у конференції з публікацією тез доповідей (до 10 балів), а також за написання та опублікування наукової статті у періодичному виданні України категорії Б (до 20 балів).

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Сутність та зміст конституціоналізму.
2. Тлумачення принципів конституційного права у рішеннях та висновках КСУ.
3. Публічна влада у сучасному конституційному праві.
4. Взаємодія конституційного та міжнародного права в умовах глобалізації та європеїзації.
5. Права людини як основа сучасного конституційного права.
6. Людська гідність як джерело конституційного права, тлумачення людської гідності у рішеннях КСУ.
7. Свобода, рівність і заборона дискримінації у сучасному конституційному праві.
8. Національний механізм захисту прав людини в Україні.
9. Судовий захист прав, елементи справедливого правосуддя.
10. Доступ до суду як елемент судового захисту прав людини.
11. Виконання судового рішення як елемент права на справедливий суд.
12. Уповноважений ВРУ з прав людини у системі захисту прав.
13. КСУ у системі захисту прав людини, позиції КСУ щодо гарантування прав та свобод.
14. Конституційна скарга: поняття та значення у системі захисту прав людини.
15. Умови подання та прийнятності конституційної скарги в Україні.
16. Процедура розгляду конституційної скарги.
17. Правові наслідки розгляду конституційної скарги.
18. Обмеження прав та свобод людини: підстави та види обмежень.
19. Абсолютні та відносні права, автономія особи та втручання.
20. Принципи обмежень прав людини.
21. Обмеження прав людини в умовах особливих станів.
22. Правове регулювання безпосередньої демократії на сучасному етапі в Україні.

23. Виборче право та виборча система в Україні.
24. Судовий захист виборчих прав.
25. Референдум як форма безпосередньої демократії: проблеми реалізації.
26. Правові позиції КСУ щодо виборів та референдумів.
27. Поняття парламентаризму, характеристики українського парламенту.
28. Поняття законодавчого процесу. Проблеми удосконалення законодавчої діяльності парламенту в Україні.
29. Лобізм: поняття, іноземний досвід, проблеми законодавчої невизначеності лобізму в Україні.
30. Нормативно-правові та організаційні аспекти утворення та діяльності коаліції депутатських фракцій ВРУ.
31. Парламентський контроль: поняття, форми його реалізації. Правове регулювання питань парламентського контролю.
32. Конституційний статус народних депутатів та проблеми вдосконалення депутатського мандату в Україні.
33. Поняття та зміст президенталізму.
34. Президент України в умовах дуалізму виконавчої влади.
35. Роль Президента України в механізмі забезпечення та реалізації прав та свобод людини.
36. Політична та юридична відповідальність Президента України як глави держави. Інститут імпічменту.
37. Кабінет Міністрів України: процедурні аспекти формування та діяльності.
38. Розподіл повноважень між вищими органами влади, позиції КСУ.
39. Унітарність як засада конституційного ладу України.
40. Правове регулювання адміністративно-територіального устрою України.
41. Поєднання принципів централізації та децентралізації в сучасних умовах.
42. Місцеве самоврядування в Україні, його роль у забезпеченні прав людини.
43. Особливості конституційно-правового статусу АРК.

44. Територіальна організація влади та місцеве самоврядування в умовах воєнного стану.
45. Особливості застосування судами Конституції України.
46. Розмежування компетенції між загальними судами та КСУ.
47. Вплив юридичних позицій КСУ на практику Верховного Суду щодо захисту прав людини.
48. Застосування норм Конституції України в адміністративному судочинстві.
49. Застосування норм Конституції України у кримінальному провадженні.
50. Застосування конституційних норм при захисті окремих видів прав (соціальних, трудових, економічних).

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Нормативно-правові акти

1. Виборчий кодекс України від 19.12.2019 з наст. змінами. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 7. № 8. № 9. ст.48. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>
2. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. №31. Ст. 429. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text>
3. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15 жовтня 1985 р. *Бюлетень законодавства і юридичної практики України*. 2002. №10. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text
4. Європейська хартія регіональних мов або мов меншин від 5 листопада 1992 р. *Офіційний вісник України*. 2006. № 50. Ст. 3381. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/802-15#Text>
11. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93. Ст. 3103. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015
12. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Прийнята 1950 року в Римі, ратифікована Верховною Радою України від 17 липня 1997 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004
5. Конституційний договір між Президентом України і Верховною Радою України від 8 червня 1995 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1к/95-вр#Text>
6. Конституція Автономної Республіки Крим, затверджена Законом України від 23.12.1998 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. №5-6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/350-14#Text>
7. Конституція України від 28 червня 1996 р. з наст змінами. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

13. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України. *Відомості Верховної ради України*. 2012. №16. ст.146. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17>
14. Про всеукраїнський референдум: Закон України від 26.01.2021 року. URL: [Про всеукраїнський референдум | від 26.01.2021 № 1135-IX \(rada.gov.ua\)](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-IX)
15. Про відновлення прав осіб, депортованих за національною ознакою: Закон України від 17.04.2014 № 1223-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 26. ст.896. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1223-18>
16. Про громадянство України: Закон України від 18 січня 2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 13. Ст. 65. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14>
8. Про Державний Гімн України: Закон України від 6 березня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 24. Ст. 163. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/602-15#Text>
9. Про Державний прапор України: Постанова Верховної Ради України від 28 січня 1992 р. № 2067. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. М 19. Ст. 257. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2067-12>
17. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20 жовтня 2014 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 1. ст.1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>
18. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України від 15 квітня 2014 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 26. ст.892. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>
19. Про забезпечення права на справедливий суд: Закон України від 12 лютого 2015 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 18, № 19-20. ст.132. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/192-19>
20. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 8 вересня 2005 року. №2866-1У. *Урядовий кур'єр*. 2005. 19 жовтня. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>

10. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25 квітня 2019 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 21. ст.81. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19>
11. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст.2056. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>
12. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 05 лютого 2015 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13. ст.90. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19>
21. Про імміграцію: Закон України від 7 червня 2001р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 41. Ст. 197. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2491-14>
13. Про корінні народи України: Закон України від 01.07.2021 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2166-19>
14. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. №24. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>
15. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. №31. Ст.241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>
16. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02.2019 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 16. ст.70. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19>
17. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях: Закон України від 18.001.2018 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 10. ст.54. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19#Text>

18. Про політичні партії в Україні: Закон України від 5 квітня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. №23. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text>
19. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 року з наст. змінами. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. ст.250. URL: [Про правовий режим воєнного... | від 12.05.2015 № 389-VIII \(rada.gov.ua\)](#)
20. Про правовий статус закордонних українців: Закон України від 4 березня 2004р. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. №25. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1582-15>
21. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22.09.2011. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. №19-20. ст.179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17>
22. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти: Закон України від 12.07.2018 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. №38. Ст.280. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19>
23. Про проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради України від 24 серпня 1991 р. № 1427. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 38. Ст. 502. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1427-12>
24. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23 грудня 1997 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 20. Ст. 99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-вр>

Основна література:

1. Застосування судами Конституції України: доктрина і практика, Київ: ВАІТЕ, 2022. 604 с. URL: [zastosuvannya_sudamy_konstytuciyi_ukrayiny_doktryna_i_praktyka_2022_0.pdf \(ccu.gov.ua\)](#)
2. Іванків І. Б. Права людства. Монографія. Київ : Ваїте, 2020. 158 с. URL: [ivankiv_i._prava_lyudstva.pdf \(ccu.gov.ua\)](#)

3. Конституційне право: підручник / за загальною редакцією М.І. Козюбри. / Ю.Г. Барабаш, О.М. Бориславська, В.М. Венгер, М.І. Козюбра, А.А. Мелешевич. К.: Ваїте, 2021. 528 с. URL: [489959_1.pdf \(osce.org\)](#)
4. Конституційне право України : навч.-метод. посібник / [Д. С. Терлецький, М. В. Афанасьєва, Ю. Д. Батан та ін.] ; за заг. ред. Д. С. Терлецького. Одеса. 2020. 242 с. URL: [\(11\) Конституційне право України : навч.-метод. посібник \(2020\) | Yurii Batan and Дмитро Терлецький - Academia.edu](#)
5. Конституційне право України : Підручник. 11-е видання: (присвячене 30-ій річниці заснування юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет») перероблене та доповнене. Ужгород : РІК-У, 2023. 536 с. URL: [КПУ_2023_друк.pdf \(uzhnu.edu.ua\)](#)
6. Права людини в особливих правових режимах: досвід України : монографія / Д. С. Терлецький, О. В. Марусяк, Ю. Д. Батан, М. В. Афанасьєва та ін. ; за заг. ред. д.ю.н., проф. М. В. Афанасьєвої. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 356 с. URL: [Права людини в особливих правових режимах.pdf \(onua.edu.ua\)](#)
7. Савчин М. В. Порівняльне конституційне право: навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 328 с. [Comparative Constitutional Law.pdf](#)

Додаткова література

6. Агафонова Н. Конституційна реформа в Україні: механізми реалізації та проблеми ефективності. К.: Ін-т законодавства ВР України, 2016. 416 с.
7. Актуальні проблеми конституційного права України: підручник / за заг. ред. проф.. Олійника А.Ю. К.: «Центр учбової літератури», 2019. 554 с.
8. Білак М. Доктрина норм прямої дії Конституції України: правозастосування. *Юридична практика*. 22.12.2021. [Доктрина норм прямої дії Конституції України: правозастосування — PRAVO.UA](#)
9. Васильченко О. П., Матат А. В. Конституційні права людини: зміст, функції та рамки обмеження. *Права людини в Україні та у зарубіжних країнах: проблеми теорії та нормативно-правової регламентації*: колективна

монографія / Національний університет "Одеська юридична академія". Львів; Торунь : Ліга-Прес, 2020. С. 45-66.

10. Вибори. Каталог правових позицій Конституційного Суду України (за рішеннями, висновками). URL: [2.3.2. Вибори | Конституційний Суд України \(ccu.gov.ua\)](https://ccu.gov.ua/uk/2.3.2.Vybory_Konstitutsiyniy_Sud_Ukrayiny)

11. Гультай М. М. Історичні витoki вітчизняного конституціоналізму: звичаї, традиції, пам'ятки права та філософські концепції: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2017. 239 с.

12. Гультай М. М. Конституційна скарга у механізмі доступу до конституційного правосуддя: курс лекцій. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 269 с.

13. Дрьомов С.В. Інститут громадянства як регулятор впливу на стан забезпечення національної безпеки України : аналіт. доп. К.: НІСД, 2017. 52 с.

14. Єзеров А., Терлецький Д. Суди загальної юрисдикції та Конституційний Суд України: питання взаємодії. *Право України*. 2020. №8. С.223-237. URL: [CFD35F30385F323032305FEEF1ED5FE1EBEEEEA5FF1E0E9F22E696E6464](https://court.gov.ua/ua/CFD35F30385F323032305FEEF1ED5FE1EBEEEEA5FF1E0E9F22E696E6464) (court.gov.ua)

15. Застосування судами Конституції України: доктрина і практика. Київ: ВАІТЕ, 2022. 604 с. URL: [zastosuvannya_sudamy_konstytuciyi_ukrayiny_doktryna i praktyka 2022 0.pdf \(ccu.gov.ua\)](https://ccu.gov.ua/ua/zastosuvannya_sudamy_konstytuciyi_ukrayiny_doktryna_i_praktyka_2022_0.pdf)

16. Збірник правових позицій Верховного Суду щодо захисту виборчих прав / упоряд.: М.І. Смокович, О.А. Губська, В.М. Соколов; відпов. за вип. Н.Л. Богданюк, Ж.А. Букань, Н.В. Богашева; Верховний Суд. Київ: „Компанія «ВАІТЕ»“, 2021. 78 с. [493087.pdf \(osce.org\)](https://www.osce.org/ukraine/493087)

17. Конституційно-правові проблеми місцевого самоврядування та децентралізації публічної влади в Україні : монографія / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Ю. С. Шемшученко, О. В. Скрипнюк, О. В. Батанов [та ін.]; за ред. О. В. Батанова. Київ : Талком, 2021. 498 с.

18. Кравець О. Практичні питання застосування норм Конституції як норм прямої дії при розгляді справ адміністративної юрисдикції: конкуренція з конституційною юрисдикцією чи нові можливості для ефективного захисту прав людини. *Судово-юридична газета*, 19 липня 2019 року. [Практичні питання застосування норм Конституції як норм прямої дії / Блог / Судебно-юридическая газета \(sud.ua\)](#)
19. Левенець А. В., Лотиш О. В. Міжнародні стандарти права на безпечну медичну допомогу. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Правознавство*. 2019. Том 24. Випуск 2 (35). С. 15-22.
20. Левенець А.В. Нормативно-правові гарантії муніципальних прав людини в Україні. *Правова держава*. 2018. №29. С.30-35.
21. Левенець А.В., Садовська О.М. Конституційний суд Республіки Болгарія: повноваження, функції та місце у системі розподілу влади. *Наукові записки. Серія: Право*. Спецвипуск. 2020. С.15-19.
22. Левенець А.В., Садовська О.М. Практика ЄСПЛ щодо дотримання принципу неупередженості в судовому процесі. *Правова держава*. 2021. №41. С.24-30.
23. Львова Є.О. Глобальний конституціоналізм. Теоретичні підходи та правові виклики до формування: монографія. О: Фенікс, 2019. 294 с.
24. Межі та обмеження. Втручання. *Каталог правових позицій Конституційного Суду України* (за рішеннями, висновками). URL: [4.1.2. Межі та обмеження. Втручання | Конституційний Суд України \(ccu.gov.ua\)](#)
25. Огляд судової практики з розгляду спорів щодо виборів та виборчих правопорушень в Україні: за результатами президентських та парламентських виборів 2019 року./ за ред. М. Цуркана. Київ: "АК-Group", 2020. 147 с.
26. Павлович-Сенета Я.П., Лепіш Н.Я. Територіальні громади в умовах воєнного стану в Україні: адміністративно-правове забезпечення та особливості функціонування. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022.

27. Параскева К. Захист внутрішньо переміщених осіб відповідно до Європейської конвенції з прав людини та інших стандартів Ради Європи: Посібник. Х.: "Право", 2017. 152 с.
28. Парламентаризм: Підручник. / За заг. ред. В. А. Гошовської. К.: НАДУ, 2016. 672 с.
29. Права людини і місцева демократія / Упорядники: Буров С., Величко Н., Єлігулашвілі М., Жигалдо В., Ковшун Л., Левченко О. 2017. 92 с.
30. Право на повагу до гідності: *каталог правових позицій Конституційного Суду України (за рішеннями, висновками)*. URL: [4.2.4. Право на повагу до гідності | Конституційний Суд України \(ccu.gov.ua\)](#)
31. Референдум. *Каталог правових позицій Конституційного Суду України (за рішеннями, висновками)*. URL: [2.3.1. Референдум | Конституційний Суд України \(ccu.gov.ua\)](#)
32. Рибачук А. І. Застосування судами норм Конституції України як норм прямої дії (за матеріалами практики судів адміністративної, господарської та цивільної юрисдикцій): дис. ... докт. філософ., спеціальність 081 право. Київ, 2022. 278 с. URL: [Рибачук А.І. Застосування судами норм Конституції України як норм прямої дії \(за матеріалами практики судів адміністративної, господарської та цивільної юрисдикцій\) - Конституціоналіст \(constitutionalist.com.ua\)](#)
33. Сачко Д. В. Особливості, історія та перспективи сучасного парламентаризму в Україні. *Таврійський науковий вісник*. Серія: Публічне управління та адміністрування. 2022. №2. С.74-81. <https://doi.org/10.32851/tnv-pub.2022.2.10>
34. Совгиря О. В., Шукліна Н. Г. Конституційне право України. Повний курс: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 556 с.
35. Тertiшник В. М. Права і свободи людини: підручник. К.: Алерта, 2022. 432 с.
36. Тетарчук І., Дяків Т. Конституційне право України. Навчальний посібник для підготовки до іспитів. К., Центр учбової літератури, 2021. 218 с.

37. Шамрай В. В. Конституційне право в умовах глобалізації та міждержавної інтеграції: теоретико-методологічний аспект: монографія. О.: Фенікс, 2018. 358 с.

Електронні інформаційні ресурси

<http://portal.rada.gov.ua> – Офіційний веб-портал Верховної Ради України.

<http://kmu.gov.ua> – Офіційний веб-сайт Кабінету Міністрів України.

<http://ccu.gov.ua> – Офіційний веб-сайт Конституційного Суду України.

<http://president.gov.ua> – Офіційне Інтернет-представництво Президента України.

<http://ukraine.un.org/uk> - Організація Об'єднаних Націй Україна

<https://www.echr.coe.int> – база даних Європейського суду з прав людини

<https://www.osce.org/> - Організація з безпеки та співробітництва у Європі

<http://www.nbuv.gov.ua> – Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського

<http://lib.onu.edu.ua> – Наукова бібліотека ОНУ імені І. І. Мечникова

Навчальне видання

ПРОБЛЕМИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ТА ПРАВ ЛЮДИНИ

Електронний методичний посібник
для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти,
спеціальності 081 Право

Укладач
Левенець Анжела Вікторівна

Електронне практичне видання

Затвердж. авт. 28.08.2023. Шрифт Times New Roman.
Системні вимоги: операційна система сумісна з
програмним забезпеченням для читання файлів формату
PDF. Обсяг 1,0 МБ.

Оригінал-макет розроблено в авторській редакції.
Кафедра конституційного права та правосуддя
Економіко-правовий факультет
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058